

sna da nema otkupljenja bez razgolićenja, poniženja, umiranja... Na taj način sirotinja otjelovljuje samoga Isusa i utjelovljuje ga u povijesti. Takva vjera nije samo puko prihvaćanje pojedinih istina, niti samo prazno prakticiranje pojedinih kreposti, tradicionalno slavljenje određenih obreda, nego je zbiljsko i potpuno samopredanje vlastite i cjelovite egzistencije u Božje otajstvo. To je istinsko i patničko sebedarje u vjeri i nadi u božanski život.

Autor u knjizi češće traga za uzrocima materijalne sirotinje koji su vrlo složeni i bezgranično nepravedni, a skrivaju se između ostalih u političkim i gospodarstvenim sustavima, u krivo interpretiranoj demokraciji i globalizaciji, u konzumizmu i kapitalu, u neodgovornosti i neosjetljivosti svijeta pa i Crkve i sl. Globalizacija bi trebala počivati na načelima jednakopravnosti, bratstva i slobode, a upravo iste vrijednosti najviše ugrožava i tako se globalizacija i demokracija pretvaraju u okupaciju.

Autor potkrepljuje svoje teze s puno biblijskih citata i statističkih podataka. Oslanja se prilično na njemačke teologe poput Jürgena Moltmanna i Karla Rahnera. Jon Sobrino uokviruje svoje misli teologijom oslobođenja koja promatra spasenje ne samo kao čin odozgor nego i kao činjenicu odozdol. Čini se da bi to trebalo u većoj mjeri teološki još pobro-

nije objasniti, kao i tezu da sirotinja spašava i druge ili također suodnos transcendencije i konscendencije. Ipak je prvotna autorova namjera što više kontekstualizirati i konkretizirati povijest spasenja, a temeljna je Sobrinova misao da danas u svijet bogatih treba više unijeti duha siromašnih jer kroz njih progovara sam Bog, što je uvjerljivo dokazao svojim poticajnim razmišljanjima. Time autor razvija specifičnu teologiju siromaštva i uklapa je u teologiju spasenja.

Niko Ikić

BIOGRAFIJA O TEOLOGU INTRARELIGIJSKOG DIJALOGA

Maciej BIELAWSKI, *Raimon Panikkar. Uomo e il suo pensiero*. Roma: Fazi editore, 2013.

Knjiga poljskog svećenika, koji već duži niz godina radi u Italiji, s punim se pravom može nazvati prvom potpunom biografijom španjolsko-indijskog teologa Raimona Panikkara jer su se sve dosadašnje biografije bavile pojedinim dijelovima njegova života ili misli. Međutim, u ovoj biografiji autor na sistematičan način, kronološkim slijedom, pokušava dotaknuti cjelokupni život i misao te upoznaje čitatelja s određenim podacima koji do sada nisu bili potpuno obrađeni. Podi-

jeljena je u devet naslova, koji već po sebi, kako knjiga napreduje, daju jednu dozu napetosti koja na izvjestan način oslikava Panikkarov život, pun iznenađenja, koja mu je, ne njegovom željom, život priređivao. Naime, bilo da se osvrnemo na period građanskoga rata u Španjolskoj zbog kojega je njegova obitelj, s obzirom na to da mu je otac bio Indijac s britanskom putovnicom, morala napustiti Španjolsku, pa do diktature generala Franka te odlaska u Opus Dei, sve zajedno daje knjizi jednu dozu romana.

Uvodni naslov „Mit i zbilja“ donosi autorovu refleksiju na cjelokupni „mit o Panikkaru“, odnosno ono što čini ovoga autora intrigantnim i privlačnim svakom „čitatelju“ koji je došao u kontakt barem s jednim njegovim djelom koje ga je poslije uvuklo u mrežu zvanu Panikkar. Prije svega, *Mit* je tema kojom se Panikkar bavio tijekom svojega života i koja ima jednako mjesto u njegovu djelu, kao što ima, npr. *horizont* kod Gadamera, *arhetip* kod Junga, *Weltanschauung* kod Diltheyja ili *Unggrund* kod Heideggera (str. 1-26).

Naslov „Mladost 1918.-1939.“ posvećen je osnovnim podacima iz Panikkarova života. U njemu Bielawski donosi neke zanimljivosti koje do sada nismo nalazili u biografijama o španjolsko-indijskom teologu. Počinje s klasičnim podacima iz, u ono vrijeme nekonvencionalnog mje-

šovitog, braka njegovih roditelja, pa do datuma rođenja koji ne koincidira s onim kako se obično predstavlja Raimon, te do „promjene imena autora“ koje, po Bielawskom, ima svoju simboliku, naime promjena imena teži za cjelokupnom promjenom života (npr. Abraham). Panikkar promjenom imena teži i za originalom koji se traži u katalonskom jeziku, dok promjena prezimena ima za cilj čišćenje od svega kolonizatorskog i utemeljenje u svojim indijskim korijenima, ali ovo „čišćenje“, s druge strane, udaljava ga od obiteljskih korijena. Naime originalno ime autora bi bilo Raimundo Santiago Carlos Pánikker Alemany. Glede datuma, autor donosi kako se obitelj sjeća da je Raimon rođen točno u ponoć 2. studenoga, dok se on predstavljao da je rođen 3. studenoga 1918. Nastavlja sa školovanjem, počecima studija (studij kemije, filozofije i teologije, zatim doktorati iz kemije i teologije) te odlaskom u Opus Dei i ređenjem za svećenika unutar te zajednice (str. 27-46).

„Opusov numerario u Španjolskoj 1940.-1953.“ autor na slikovit način opisuje događaje koji su na izvjestan način odredili put koji je Panikkara odveo u Opus Dei te zanos koji je na početku imao prema toj zajednici i njezinu utemeljitelju, a s druge strane i protivljenje roditelja jer su prvorođenog sina vidjeli kao

nasljednika obiteljske tradicije. Autor ističe da je Panikkarov život bio veoma „određen“ njegovom formacijom u Opusu. Naime, duhovnost koja je na njega utjecala očita je u njegovim prvim duhovnim i teološkim djelima. Ta se formacija očitovala i u njegovoj bespogovornoj poslušnosti koja je rezultirala kontinuiranim premještanjima. Kritičari Opusa, kako ističe autor Bielawski, podvlače kako su ti premještaji bili posljedica Eskrivine ljubomore jer je Panikkar uživao velik ugled u madridskim akademskim krugovima. Naime u periodu između 1949.-1953. bio je premješten u Salamancu. Tijekom toga perioda upoznao je oca Santiaga Ramíreza, koji je bio jedan od najpoznatijih tomista onog vremena, ali i jedan od teologa na Drugom vatikanskom koncilu. Njihovo prijateljstvo nastavilo se u Rimu gdje su obojica boravila tijekom Sabora (str. 47-78).

„Prvi put u Rimu i u Indiji – 1953.-1958.“ U duhu poslušnosti prihvaća premještaj u Rim (1953.), gdje se upisuje na Lateransko sveučilište te već 1954. godine kompletira studije i postiže licencijat iz teologije, zatim u jesen 1954. odlazi u Indiju gdje je ostao tri i pol godine; to je vrijeme iskoristio i za skupljanje građe za doktorat. Taj period, kako navodi autor, prilično je pokriven velom tajne jer nije jasno je li išao u Indiju da bi otkrio svoje korijene po

ocu, ili se radilo o još jednom premještanju koji je imao neku ulogu udaljavanja iz Europe. Bez obzira na motive, on je dobio stipendiju od *Visokog vijeća za znanstvena istraživanja (Consiglio Superiore di Ricerche Scientifiche)* te je to vrijeme iskoristio za znanstveno napredovanje. Otprilike tijekom treće godine boravka u Indiji počinje se interesirati za indijsku filozofiju i duhovnost. Tijekom toga perioda u njegovoj teološkoj misli javlja se jedna linija koju bismo mogli opisati kao „mistička tendencija“. Naravno, ne radi se o eksplicitnoj mistici, nego o misli koja vodi susretu među religijama na jednoj duhovno-mističnoj razini. Iz te misli nastaju i prve knjige, kao npr. *Indija. Narod, kultura i vjerovanja*, koju je 1960. izdala izdavačka kuća u vlasništvu Opusa, a za koju je dobio i Državnu nagradu za književnost. Za vrijeme boravka u Indiji u periodu između 1956.-1957. održano je nekoliko sastanaka o odnosu između kršćanstva i hinduizma na kojima je sudjelovao. U svibnju 1958. vraća se u Europu, u Rim. Veoma je važno istaći da je tijekom prvoga boravka u Indiji Panikkar susreo istaknute benediktinske redovnike (Julesa Monchanina, Henrija Le Sauxa i Bede Griffithsa) koji su započeli dijalog između kršćanstva i hinduizma, živeći, kao kršćanski redovnici, na način kako žive hinduistički. Kako ističu pojedini njegovi biografi taj je

susret bio odlučujući, posebice kad je u pitanju Monchanin, u njegovoj orijentaciji prema dijalogu između hinduizma i kršćanstva te pozornosti koju pridaje mistici. U prvim djelima ističe da: „Kršćanstvo nije religija različita od drugih, nego je obraćenje i savršenstvo svih religija. Krist nije sveekskluzivni, nego sveuključujući i sverazumijevajući, nije došao da razori ili da bi pozvao legije anđela sebi u pomoć, nego da usavrši i otkupi“ (usp. 99). Ako promatramo kako autor reda slijed događaja iz Panikkarova života, nameće se pitanje: Je li on napustio inkluzivističku liniju zbog „neslaganja“ s Opusom Dei ili zato što je upoznavajući druge religije dolazio do „novih otkrića“? (str. 79-104).

„Ponovno u Rimu – 1958.-1963.“ U ovom poglavlju Bielawski nas upućuje na neke pojedinosti koje do sada nisu bile isticane, kao na primjer da je Panikkar bio zamjenik direktora časopisa Arbor, u vlasništvu Opusa, te da je zahvaljujući njima, upoznao talijanskog filozofa Enrica Castellija s kojim je ostao prijatelj do kraja života i koji ga je „uueo“ u rimski akademski krug preko kojega je upoznao velike teologe onoga vremena - Rahnera, Lubaca, Daniéloua ... - te imao prigodu, još kao mlad i neafirmiran teolog, ući u „rasprave“ s njima, sudjelovati na skoro svim susretima koje je organizirao Castelli („Colloqui

Castelli“) te publicirati svoje članke u talijanskim časopisima. U istom periodu kada je bio zamjenik direktora časopisa Arbor, postao je i članom Društva španjolskih filozofa te je surađivao s Filozofskim institutom „Luis Vives“, kao i s mnogim njemačkim časopisima. Ovo je period kada se iz Indije ponovno vraća u Rim gdje upisuje doktorski studij na Lateranu te 1961. brani doktorsku disertaciju iz fundamentalne teologije, s temom „Religion and religious on the meeting of hinduism and christianity“; tek 1964. teza je bila publicirana u Londonu pod naslovom koji mu je sugerirao Bede Griffiths *The Unknown Christ of Hinduism*. Bielawski donosi vjerojatne razloge zbog kojih autor nije prije objavio tezu i zašto ju je publicirao u Londonu a ne u Rimu te naglašava da danas nema njegove disertacije na Lateranu. Autor pretpostavlja da je razlog tomu vrijeme Sabora, Crkva još nije bila dovoljno otvorena i *Nostra aetate* je bila publicirana 28. listopada 1965. Praktički s ovom knjigom Panikkar postaje poznat, ali upravo zbog nje i kritiziran. Naravno, ako se ostane samo na naslovu, onda kritike stoje, ali ako se dublje čita njegovo djelo, očito je kako ima namjeru na neki način „imitirati sv. Pavla – Dj 17,23“ te Indijcima predstaviti Krista na njima razumljiv način, što mnogo godina poslije i sam Panikkar tvrdi. Ono

što autor donosi, a do sada se nije moglo naći, to je da jednako kao što ga Katolička Crkva osuđuje za relativizam, na indijskoj strani je bio viđen i „osuđen“ kao prozelit. Jedna od posebnih zanimljivosti koju Bielawski donosi u knjizi je kako je 28. listopada 1962. u Zavodu Germanicum održana debata na kojoj su sudjelovali Karl Rahner i Raimon Panikkar, a koju je moderirao Enrico Castelli. U njihovoj raspravi mladi Panikkar je kazao kako „sutrašnji“ kršćanin ili će biti mistik ili ga neće biti“, međutim na kraju ova rečenica, malo preformulirana, zapamćena je kao jedna od poznatih Rahnerovih izjava jer ju donosi u *Esejima* bez navoda. Zahvaljujući Castelliju i ostalim prijateljstvima, Panikkar je autor koji, iako planetarno poznat, najveći ugled uživa i najviše je studiran u Italiji. Akademske godine 1962.-1963. dobio je priliku da drži predmet o Upanishadima na rimskom sveučilištu Sapienza; ugovor sa Sapienzom, u ulozi profesora komparativnih religija, imao je sve do 1969. godine (str. 105-131).

„Oluja – 1963.-1966.“. Središnja tema ovog poglavlja je pitanje napetog odnosa između Panikkarra i Opusa Dei te traženje bezbolnog načina kako izići iz te zajednice. Autor ističe kako je Panikkar čovjek koji već od samih početaka svećeništva i ulaska u Opus Dei uživao velik ugled te iz godine u godinu napredovao i zadobivao

simpatije onih s kojima je dolazio u kontakt. Od samih početaka uživao je velik ugled u španjolskim laičkim akademskim krugovima te izgleda kao da je upravo to nekima unutar zajednice smetalo. Bielawski donosi i manje poznatu činjenicu Panikkarove želje da postane članom *Tajništva za religije* (poslije *Papinsko vijeće za međureligijski dijalog*), kao i profesorom na nekom Papinskom učilištu jer, kako tvrdi autor, te posebne i izravne veze s Vatikanom doživljavao je kao neki bezbolan način prekida s Opusom. Nad imenom Panikkar, kao što je poznato, mnogi su veliki upitnici, jedan od njih je i sudjelovanje na Drugom vatikanskom koncilu. Autor ističe kako neki drže da je bio na Koncilu u ulozi savjetnika biskupa iz Benaresa. Ono što je sigurno, jest da je u to vrijeme boravio u Rimu te da je imao veoma utjecajne poznanike u Vatikanu, moguće da su oni zajedno s Enricom Castellijem „tražili za Panikkara neko mjesto na Koncilu“; što je uistinu postigao, s jasnoćom se ne zna, ali je sigurno da su svi ti pokušaji bili motivirani jednim, a to je izlazak iz zajednice čiji je postao zatočnik. U prvim poglavljima autor ističe bespogovornu poslušnost koju je Panikkar imao prema poglavarima, ali ona s godinama postaje na izvjestan način teret. Zahvaljujući Castelliju, uspio je dobiti mogućnost privatne audijencije kod pape Pavla VI.; iako

je taj susret bio ugovoren tajno, poglavari su za njega saznali te su ga segregirali u Milanu, zatim prebacili u Rim i prisilno poslali u Indiju, tako da nije uspio susresti Papu. Autor pretpostavlja da je želio tražiti pomoć od Pape kako bi izišao iz Opusa; s obzirom na to da se nije pojavio na zakazanoj audijenciji, to nepojavljivanje nikada mu nije zaboravljeno. U tom periodu kada Panikkar proživljava duboku egzistencijalnu krizu, zajedno s Henrijem Le Sauxom hodočasti na izvore rijeke Gang. Uzlazeći prema Gangotri, razmišlja o svojemu porijeklu i o onomu što je prije potiskivao, ili što je stavljao u drugi plan ističući samo jednu dimenziju svoje pripadnosti, a to je zapadno porijeklo. Govorio je: „Ja sam hindu i ponosan sam zbog toga. Moj otac je bio hindu i s krvlju mi je prenio sve nasljedstvo svetih i proroka velikih Bharata. Krštenje mi nije zaniijekalo moje hindu porijeklo jednako kao što nije ni Pavlu, Petru i Ivanu njihovo hebrejsko“. Napetost između Panikkara i Opusa narasla je do te mjere da je od strane Stalne komisije Vijeća Opusa Dei 18. lipnja 1966. godine službeno bio izbačen iz zajednice. Situacija u kojoj se našao praktički je bila bezizlazna jer bio je ređen kao svećenik Opusa Dei i s obzirom na to da je izbačen iz zajednice, nije mogao vršiti ni svoju svećeničku službu, ali zahvaljujući prijateljstvima koja je stekao s

klerom u Indiji, bio je inkardini-ran u Apostolsku prefekturu Benares-Gorakhpur pod vodstvom biskupa Josepha Emila Malenfanta (kanadski kapucin) te je ostao svećenik ove biskupije (uzdignuta na rang biskupije 1970., s biskupom Patricom D'Souzom) do kraja života (str. 132-173).

„Period tranzicije – 1966.-1971.“. Za ovaj period karakteristično je „povlačenje“ i duboko prijateljstvo s biskupom Benaresa. Period tranzicije proveo je u Indiji te se posvetio prijevodu i komentaru *Veda i Upanišada*. Autor ističe kako je ova knjiga važna za razumijevanje Panikkara jer tijekom prijevoda svetih indijskih tekstova nalazi inspiraciju te preko nje razvija svoju misao i ideju o *Kozmoteandrizmu*. Knjiga je publicirana 1977. Tijekom rada na prijevodu Veda, Panikkar je publicirao članak koji je impresionirao jednog profesora s Harvarda, nakon čega je bio pozvan da predaje na tome sveučilištu. Po nagovoru svojega biskupa Patrica D'Souze, prihvatio je ponudu te je sljedećih pet godina predavao na tome sveučilištu, počevši od akademske 1967.-1968. godine. Vjerojatno ga njegov nemirni duh vodi dalje pa tako prihvaća katedru na Sveučilištu Santa Barbara, te ostaje predavati sljedećih petnaest godina počevši od 1972. Međutim, autor ponovno donosi nov zanimljiv podatak, naime u isto vrijeme došla mu je ponuda da preda-

je u Münchenu na katedri koju je prije držao Romano Guardini, što je u principu i bio njegov san, ali kako su sa sveučilišta Santa Barbara prvi poslali upit i kako im je odgovorio potvrdno, osjećao je obvezu da ostane na tom sveučilištu i tako je njegov san ostao neostvaren (str. 174-206).

„Između dva svijeta“ – 1972.-1982. Taj dio obrađuje period profesure na Harvardu, putovanja u Indiju, Benares – svoju biskupiju, putovanja po svijetu i sudjelovanje na različitim konferencijama. Autor podsjeća da je Panikkar bio član UN-a. Period profesure u SAD-u (Harvard, a zatim Santa Barbara) bio je period kada nije imao stabilno mjesto boravka. Za vrijeme njegova profesorskog angažmana u Kaliforniji odvijao se rat u Vijetnamu, kao i takozvana „Revolucija ‘68““, međutim on se ne bavi tim temama kao što je to činio poznati trapistički redovnik Thomas Merton (str. 207-243).

„Tavertet“ – 1983.-2010. Od 1987. godine trajno se nastanio u selu Tavertet (nedaleko od Barcelone). Ovo je mjesto, s obzirom na broj stanovnika i udaljenost, imalo ulogu neke vrste āsrama, to jest neke vrste eremitskog života. Naime, u hinduizmu su poznata četiri stadija života kroz koje se čovjek ostvaruje i u posljednjem stadiju se povlači u osamu kako bi u molitvi i meditaciji dočeka kraj života. Tijekom ovoga perioda posvetio se pisanju i držanju

konferencija – te je to najplodnosniji period njegova života koji mu je donio brojne nagrade (str. 244-287).

Epilog: Panikkar City. U ovome dijelu autor opisuje svoje viđenje grada po Panikkarovoj mjeri uključujući sve ključne koncepte koje je „smislio“. Epilog je smješten u period nakon smrti Panikkara te dolazak autora u njegovo selo, kod kuće gdje je živio i obilazak važnih mjesta iz života španjolsko-indijskog teologa (287-291).

Navela bih nekoliko razloga zbog kojih smatram ovu knjigu vrijednu čitanja, posebice za one koji žele dublje upoznati Panikkara, a do sada nisu o njemu čitali gotovo ništa.

Autor je doista dobar poznavatelj misli i djela španjolsko-indijskog teologa, a s druge strane, kako i sam navodi, budući da ga nije osobno poznao i nije si stvorio „mit o Panikkaru“, prilično je objektivan. Imao je intelektualne hrabrosti i poštenja dotaknuti se nekih tema koje su prilično neugodne, kao na primjer odnos Panikkara i Opusa Dei. Kako bi donio potpunu sliku o teologu, uz do sada poznatu literaturu konzultirao je privatne dnevnik Enrica Castellija, jednako kao i privatni Panikkarov arhiv. Druge informacije, koje su dale knjizi jednu dozu trilera, zanimljivosti su i fotografije koje je skupio od obitelji i prijatelja među kojima je, sad već po-

kojni, biskup Patric de'Sousa. Svi ti podaci iz privatnih zbirki daju potpuniju sliku o ovom kontroverznom teologu. Lakoća razumijevanja stoji u činjenici što događaje niže kronološkim slijedom te je knjiga jednostavna za praćenje. Pokazuje nam kako je Panikkar autor koji nije bez razloga pisao svoja brojna djela te da je nad njima razmatrao i po 20 godina, što otežava kronološki slijediti razvoj njegove misli jer, kako sam kaže, u nekim je stvarima „sazrijevao godinama“, a na primjer djelo *Mistika. Punina života* doživjelo je 26 redakcija prije nego što ga je objavio.

Važnost jedne ovakve biografije opravdana je činjenicom razumijevanja misli Raimona Panikkara, a koja je nemoguća bez poznavanja njegova života jer samo tako neki potezi, koji nam mogu djelovati pomalo čudni za jednog svećenika, mogu naći svoje opravdanje.

Vikica Vujica

POGLED UNAZAD – VIZIJA UNAPRIJED

Yves CONGAR (Iv KONGAR), *Devet vekova kasnije. Beleške uz „Istočni raskol“*. Preveli Zoran Đurović – Suzana Đurović. Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2014., 202 str.

Nekim događajima se pridaje atribut „povijesni“ prije nego su se dogodili, a drugima poslije. Neki su povijesni u pozitivnom, a drugi u negativnom svjetlu. Svim istinskim kršćanskim vjernicima, svim studentima teologije, svećenicima, teolozima a i mnogim kulturnim radnicima, društvenim povjesničarima i znanstvenicima poznata je 1054. godina kao „povijesna“ s negativnim predznakom. Ona je sigurno ostavila dubok negativan trag u povijesti dviju Crkava pa se često predstavljala kao isključiva godina raskola, koji bi s njom trebao biti zacementiran za sve vijeke vjekova.

Kako pristupiti toj godini iz vida novije teologije, kako je istraživati i vrednovati u sadašnjosti i kakvo joj značenje pripisati za crkvenu budućnost, to su temeljna pitanja koja su 1954. godine, dakle povodom 900. obljetnice „Istočnog raskola“ pokrenula poznatog francuskog dominikanca Yvesa Congara na istraživanje. Svoja razmišljanja o tome objavio je u svojoj poznatoj knjizi *Neuf cents ans après. Notes sur le „Schisme oriental“*, koja je doživjela mnogobrojna svjetska izdanja a kao dokaz neka bude spomenuto da je osam puta izašla samo na engleskom jeziku i da se nalazi u 1119 biblioteka širom svijeta, kako je u Predgovoru naglasio Zoran Đurović. Šezdesetak godina kasnije knjiga je doživjela svoje izdanje na srpskom jeziku u